

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته فلسفه و کلام اسلامی

تبیین فلسفی معجزه از دیدگاه ملاصدرا و علامه طباطبایی

نگارنده

مریم تشکری جهرمی

استاد راهنما

دکتر رضا اکبریان

اسفند ۱۳۸۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تائیدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم / آقای مرتضی شهری جهری

تحت عنوان

پس منی سخره اردیبه ماه ماصدرا عاصه صبا جایی

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد

می کنند .

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیات داوران
	دانشیار	رضیا اکبری	۱- استاد راهنما
	دانشیار	احمد آقا نبوی	۲- استاد مشاور
	استادیار	سیدعباس زدهی	۳- استاد ناظر
	دانشیار	محمد سعید	۴- استاد ناظر
	دانشیار	محمد سعید	۵- نماینده تحصیلات تکمیلی

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجوی مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب و یا نرم افزار و یا آثار ویژه حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

"اینجانب مریم تشکری جهرمی دانشجوی رشته فلسفه و کلام اسلامی ورودی سال ۱۳۸۷ مقطع کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه تحصیلی خود را رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آیین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع به نام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراضی را از خود سلب نمودم".

مریم تشکری جهرمی
۸۹، ۱۲، ۱۵

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه

تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته
است که در سال در دانشکده دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر.....، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر.....ومشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر..... از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

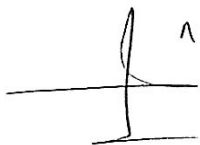
ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب مریم تشکری جهرمی دانشجوی رشته فلسفه و کلام اسلامی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: مریم تشکری جهرمی

تاریخ و امضا: ۱۵، ۱۲، ۸۹

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته فلسفه و کلام اسلامی

تبیین فلسفی معجزه
از دیدگاه ملاصدرا و علامه طباطبایی

نگارنده
مریم تشکری

استاد راهنمای اصلی
دکتر رضا اکبریان

استاد مشاور
دکتر لطف الله نبوی

اسفند ۱۳۸۹

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

تنها عالم عالم را شاکرم و سر بر آستان ملکوتش می سایم که توانستم یکی دیگر از مراحل زندگی ام را به لطف او با موفقیت پشت سر بگذارم.

در اینجا لازم می دانم از استاد ارجمندم، جناب آقای دکتر اکبریان که راهنمایی و هدایت این پایان نامه را بر عهده داشتند و همواره راهنمایی های ایشان پشتوانه علمی برای من بود، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر نبوی که از مشاوره ایشان در شکل گیری بهتر این پایان نامه بهره بردم کمال تشکر را دارم.

چکیده

در تفکر فلسفی ما معجزه نامی آشنا و مسأله ای مهم و ضروری است و بخشی از باورهای دینی بر آن تکیه دارد. معجزه از واژه هایی است که تنها اختصاص به تفکر فلسفی ما ندارد. با دقت و تعمق در ماهیت اعجاز و همچنین کند و کاو در نظام علی - معلولی حاکم بر جهان به این نکته می رسیم که تعریف روشن از معجزه چندان هم سهل و آسان نیست.

فلاسفه گذشته معجزه را بر مبنای طبیعت شناسی قدیم و قبول اصولی چون تاثیر عقول و نفوس افلاک و اجرام سماوی بر حوادث زمینی تبیین می کردند، اما در فلسفه ملاصدرا از این اصول رفع ید شده و اصولاً بر طبایع اشیاء و صور نوعیه آنها به عنوان منشأ اثر تکیه نمی شود. ملاصدرا سبب معجزات را در قدرت نفوس قدسی انبیاء و تأثیر آنها بر طبیعت اشیاء جست و جو می کند. او معجزه را از آن جهت که با هدف و غایت الهی در مجموع عالم هماهنگ و هم سو است، خلاف طبیعت نمی داند.

در دیدگاه علامه طباطبایی چون تفسیر جدیدی از واقعیت، علیت و فاعلیت حق و رابطه او با انسان و جهان ارائه می شود، نه تنها تبیین فلسفی معجزه تغییر می کند، حتی در تعریف حقیقت معجزه هم با بیان جدیدی مواجه می شویم. علامه تعبیر معجزه را تعبیر رسایی نمی داند و به جای آن از کلمه آیت که تعبیری قرآنی است استفاده می کند. پر واضح است که نقد ملاصدرا بر اساس مبانی علامه و نتایج مترتب بر آن، جهت گیری خاصی را در نوع نگاه به واقعیت و وجود، علیت، جایگاه موجودات امکانی و نسبت آنها با حق تعالی و بسیاری از مسائل حوزه الهیات در پی دارد. براین اساس حق تعالی به عنوان وجود مطلق با تمام اشیاء به عنوان وجودات مقید که عین تعلق و ربط به وجود مطلق اند، به دو طریق مرتبط است: یکی بطور مستقیم و بی واسطه، و دیگری از طریق وسائط و علل و اسباب.

علامه معجزه را از اساس متفاوت با سایر امور می داند، حال آنکه از نظر ملاصدرا معجزه و غیر آن از سنخ واحد اند با این تفاوت که خداوند اراده می کند معجزه غیر سایر امور باشد. در بحث اثبات اعجاز کلام و به تبع آن قرآن، از نظر علامه طباطبایی صرف اینکه واژه ها ساخته آدمی است باعث نمی شود که کلام معجز آسا محال باشد. بلاغت به تمام معنای کلمه وقتی برای کسی دست می دهد که اولاً به تمامی امور واقعی احاطه و آگاهی داشته باشد و در ثانی الفاظی که ادا می کند الفاظی باشد منظم که همه آن واقعیات و صورتهای ذهنی گوینده را به ذهن شنونده منتقل سازد. هدف اصلی این پایان نامه تبیین فلسفی اعجاز و رابطه آن با علیت در دیدگاه ملاصدرا و علامه طباطبایی است، که در این میان به نظرات فیلسوفان دیگر جهان اسلام و همچنین متفکران غربی نیز اشاره گردیده است.

کلید واژه: معجزه، علیت، اعجاز قرآن، ملاصدرا، علامه طباطبایی

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه و کلیات	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسأله	۳
۳-۱- مسائل تحقیق	۴
۴-۱- فرضیه ها	۴
۵-۱- روش انجام تحقیق	۵
۶-۱- پیشینه تحقیق	۵
۷-۱- ضرورت و اهداف تحقیق	۶
فصل دوم: حقیقت معجزه	۸
۱-۲- واژه شناسی	۹
۲-۲- تعریف معجزه	۱۰
۱-۲-۲- تعریف عالمان غربی	۱۱
۱-۱-۲-۲- تعریف اول: معجزه، نقض قانون طبیعت	۱۱
۲-۱-۲-۲- تعریف دوم: معجزه؛ حادثه ای معنادار در تقارن غیو معمول رویدادها	۱۳
۳-۱-۲-۲- تعریف سوم: معجزه حادثه ای نشانه ای (sign-event)	۱۴
۲-۲-۲- تعریف صدرالمتاله‌ین	۱۵
۳-۲-۲- تعریف علامه طباطبایی	۱۸
۳-۲- شرایط اعجاز	۲۱
۱-۳-۲- رکن اول اعجاز، خلاف عادت	۲۱
۲-۳-۲- فعل خدا شرط دیگری از شروط معجزه	۲۱
۳-۳-۲- اعجاز نه تنها خارق العاده، بلکه باجی مطابق دعوی نبی باشد	۲۲
۴-۳-۲- تحدی و عدم امکان معارضه، دو شرط دیگر اعجاز	۲۲
۵-۳-۲- تقارن تحدی با اعجاز	۲۳
۶-۳-۲- برخی در اشتراط عدم توانایی انسان بر انجام دادن مانند معجزه اتفاق رأی دارند	۲۳
۷-۳-۲- عده ای دیگر، وقوع معجزه در زمان تکلیف را بر شرایط آن اضافه کرده اند	۲۳
۸-۳-۲- شرط دیگر اعجاز، غیو قابل تعلیم بودن آن است	۲۴

- ۲-۴-۴- اقسام معجزه ۲۴
- ۲-۴-۱- معجزات به دو قسم فعلی و سلبی تقسیم می شوند ۲۴
- ۲-۴-۲- برخی معجزات فعل خداوند علی فرشتگان و برخی دیگر متعلق به پیامبران می باشد... ۲۵
- ۲-۴-۳- معجزات علمی به قوه نظری و معجزات فعلی به قوه عملی پیامبران بازمی گردد ۲۵
- ۲-۴-۴- تقسیم اعجاز با توجه به فاعل آن ۲۵
- ۲-۴-۵- اعجاز در مقایسه با زمان ادعای نبوت ۲۶
- ۲-۴-۶- پیامبران در مواضع مختلف، اهداف و انگیزه های متفاوتی برای معجزه داشته اند ۲۶
- ۲-۵-۵- تفاوت اعجاز با امور خارق العاده دیگر ۲۸
- ۲-۵-۱- معجزه و کرامت ۳۰
- ۲-۵-۲- معجزه و سحر ۳۲
- ۲-۶-۶- ما حصل و مرور ۳۹
- فصل سوم: امکان معجزه ۴۲
- ۳-۱-۱- مشکلات منطقی، فلسفی و معرفت شناختی اعجاز ۴۳
- ۳-۱-۱-۱- آلی معجزه حقیقتی خود متناقض است ۴۳
- ۳-۱-۱-۲- امکان منطقی وقوع معجزه ۴۴
- ۳-۱-۲-۱- خود متناقض بودن معجزه، ادعایی بدون دلایل ۴۵
- ۳-۱-۲-۲- معجزه، محال ذاتی علی محال عادی؟ ۴۵
- ۳-۱-۲-۳- نفی امکان اعجاز، لازمه پذیفتن علویت طبعی و دترمینیسم ۴۶
- ۳-۱-۲-۴- بهتری دلایل برای اثبات امکان معجزه، تحقق آن در عالم واقع است ۴۶
- ۳-۱-۳- چالش های علمی و فلسفی در امکان وقوع اعجاز ۴۹
- ۳-۱-۳-۱- تعارض علم با معجزه ۵۰
- ۳-۱-۳-۲- تعارض فلسفه با معجزه ۵۱
- ۳-۱-۳-۳- سازگاری با علم ۵۲
- ۳-۱-۳-۴- سازگاری با فلسفه ۵۶
- ۳-۱-۳-۱- نظر علامه طباطبایی در باب سازگاری اعجاز با اصل علویت و تسخیرت ۵۸
- ۳-۲-۲- اعجاز و اصل علویت ۶۰
- ۳-۲-۱- اعجاز معلول علت طبعی ناشناخته ۶۰
- ۳-۱-۲-۱- علامه طباطبایی و توسعه در علت طبعی ۶۱
- ۳-۲-۲- معجزات پیامبران معلول تسخیر و تصرف علت های طبعی عالم ۶۸

- ۳-۲-۳- نقض قوارین طبعی در معجزات و جانشرین شدن علل فراطبعی بجای آنها..... ۶۹
- ۳-۲-۳-۱- ملاصدرا نفوس انجاء را مظهر خلافت و قدرت الهی توصیف می کند..... ۷۰
- ۳-۲-۴- معجزات فعل مستقیم خدا و ناقض قوارین طبعی..... ۷۱
- ۳-۲-۵- معجزه خارق عادت بشرین و جایگزینی عادتی دیگر..... ۷۳
- ۳-۲-۶- تأویلی و انکار معجزات..... ۷۴
- ۳-۲-۶-۱- ابن عربی و تأویلی عرفاری..... ۷۶
- ۳-۳-۳- ماحصل و مرور..... ۷۹
- فصل چهارم: وقوع معجزه..... ۸۲**
- ۴-۱-۱- فاعل معجزه..... ۸۳
- ۴-۱-۱-۱- اکثر خداپاوران معجزه را فعل مستقیم الهی توصیف می کنند..... ۸۳
- ۴-۱-۱-۱-۱- متکلمان مسیحی..... ۸۴
- ۴-۱-۱-۱-۲- متکلمان مسلمان..... ۸۴
- ۴-۱-۱-۳- ادله قائلان به فعل خدا..... ۸۵
- ۴-۱-۳-۱-۱- توحی افعالی و انکار نقش واقعی انسانها در افعال خود..... ۸۵
- ۴-۱-۳-۱-۲- صدق دعوی نبوت در معجزات، دلیلی بر فعل الهی بودن آنها..... ۸۶
- ۴-۱-۳-۱-۳- انتساب معجزه به خداوند در برخی از آلت..... ۸۶
- ۴-۱-۲-۱- اعجاز فعل بچمبران..... ۸۸
- ۴-۱-۲-۱-۱- نظری ملاصدرا..... ۸۹
- ۴-۱-۲-۱-۲- نظری علامه طباطبایی..... ۹۳
- ۴-۱-۲-۱-۳- ادله قائلان به فعل بچمبر..... ۹۳
- ۴-۱-۳-۲-۱-۱- ظواهر برخی آلت قرآن، اعجاز را به فعل بچمبران استناد می دهد..... ۹۳
- ۴-۱-۳-۲-۱-۲- هرگونه تأثیری در عالم مادی با علیت مادی انجام گیرد..... ۹۵
- ۴-۱-۳-۲-۱-۳- از فاعل و علت بسریط محض تنها یک فعل می تواند صادر شود..... ۹۶
- ۴-۱-۳-۱-۴- اعجاز فعل خدا و بچمبر..... ۹۷
- ۴-۱-۳-۱-۴- ادله قائلان به فعل خدا و بچمبر..... ۹۸
- ۴-۱-۳-۱-۴-۲- نظر ملاصدرا و علامه طباطبایی..... ۱۰۱
- ۴-۲- چگونگی وقوع معجزات..... ۱۰۲**
- ۴-۱-۲-۱- نظر ملاصدرا..... ۱۰۲
- ۴-۲-۲- نظر علامه طباطبایی..... ۱۰۹
- ۴-۳- دلالت معجزه..... ۱۱۱**

۱۱۲	۱-۳-۴- دلالت معجزات بر وجود خدا
۱۱۴	۲-۳-۴- دلالت معجزات بر نبوت
۱۱۵	۱-۲-۳-۴- نظر متکلمان
۱۱۶	۲-۲-۳-۴- ملاصدرا طریقی شناخت علمی و کشف و شهود را برای نبوت انجاء بهتری راه می داند
۱۲۷	۳-۲-۳-۴- نظر علامه طباطبایی در مورد دلالت معجزه بر حقایق ادعای رسالت
۱۳۱	۴-۲-۳-۴- ادله دلالت معجزات بر نبوت
۱۳۱	۱-۴-۲-۳-۴- اثبات معجزات از طریقی صفات کمالی خدا، مانند لطف و خیری خواهی
۱۳۳	۲-۴-۲-۳-۴- دلالت معجزات بر ارتباط آورنده آن با مقام الوهی
۱۳۴	۳-۴-۲-۳-۴- اعجاز دلیلی بر امکان خرق دیگر (حکم الأمثال واحد)
۱۳۶	۳-۳-۴- رابطه منطقی اعجاز با صدق آموزه های دئی
۱۳۷	۱-۳-۳-۴- نظر علامه طباطبایی در نقد شبهه دلالت اعجاز بر صدق آموزه های دئی
۱۳۸	۴-۳-۴- رابطه منطقی اعجاز با صدق مدعی امامت
۱۳۹	۴-۴- ما حصل و مرور
۱۴۳	فصل پنجم: اعجاز قرآن از دیدگاه علامه طباطبایی
۱۴۴	۱-۵- آلی قرآن معجزه است؟
۱۴۸	۲-۵- امکان اعجاز کلام
۱۵۶	۳-۵- جنبه های اعجاز قرآن
۱۵۷	۱-۳-۵- علم و معرفت
۱۵۸	۲-۳-۵- بلاغت
۱۶۰	۳-۳-۵- قوارین اجتماعی
۱۶۱	۴-۳-۵- اخبار غیبی
۱۶۲	۵-۳-۵- عدم اختلاف در معارف
۱۶۳	۶-۳-۵- جامعیت علوم
۱۶۴	۴-۵- شبهات
۱۶۶	۶-۵- ما حصل و مرور
۱۶۸	خاتمه
۱۸۰	فهرست مراجع

فصل اول

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

بدون شک ادعای نبوت و ارتباط با عالم غیب از سوی مدعی نبوت امری بر خلاف عادت جاری می باشد؛ چرا که روابط آدمیان تنها محدود به انسان ها و اشیاء مادی پیرامون آن ها است. از این رو پذیرش آن از سوی دیگران بسیار دشوار بوده و امر خارق العاده دیگری باید وجود داشته باشد که این ارتباط با عالم غیب را آشکار کند. اثبات این ارتباط از طریق استدلال و امور عادی بی نتیجه است و معجزه روشن ترین راهی است که می تواند مثبت ادعای پیامبر باشد.

متکلمان و فیلسوفان مسلمان برای تمییز دادن معجزه از سایر خوارق عادات، شرایط خاصی را برای آن قائل شده اند. آنان تنها به امر خارق العاده ای معجزه می گویند که برای مثال با ادعای نبوت معجزه کننده و تحدی او همراه بوده و مغلوب احدی واقع نشود. تنها کارکرد معجزه از نظر ایشان این است که بر نبوت معجزه کننده در صورتی که چنین ادعایی داشته باشد، دلالت می کند.

مشکلات و مسائلی در بحث معجزه مطرح بوده و هست. سؤالاتی از قبیل اینکه حقیقت معجزه

چیست؟ آیا معجزه حقیقتی خود متناقض است؟ آیا امکان وقوعش به لحاظ فلسفی وجود دارد؟ آیا علت های جاری در نظام علیت منحصر به علت های طبیعی و شناخته شده است، یا اینکه علت های طبیعی ناشناخته و فراطبیعی نیز در فعل و انفعالات جهان دارای نقش هستند؟ و سرانجام اینکه آیا اعجاز فعل خود پیامبر است یا فعل خداوند؟

تا کنون فیلسوفان و متکلمان نام آور و زبردستی در این مورد سخن گفته اند و هر یک توانسته اند با نوع نگاهی که به مسأله داشته و یا ادله ای که برای آن اقامه کرده اند، آن را گامی به جلو ببرند.

پایان نامه حاضر در چهار فصل خلاصه شده است. فصل اول به بیان تعریف لغوی و اصطلاحی

معجزه، شرایط و تفاوت آن با سایر امور خارق العاده می پردازد. در فصل دوم به بررسی فاعل و چگونگی معجزه و وجوه دلالت آن پرداخته شده است و فصل سوم نیز تبیین فلسفی اعجاز و رابطه آن با اصل علیت را بیان می کند. در آخر نیز امکان معجزه بودن کلام و جنبه های اعجاز قرآن مورد توجه قرار گرفته است.

۱-۲- بیان مسأله

در این پژوهش برای ارائه تعریف جامع و دقیق از اعجاز در گرو پاسخ به سؤالات متعددی هستیم. از جمله اینکه آیا در جهان امکان، خصوصاً عالم طبیعت، علیت حکمفرماست، یا اینکه اصل صدفه جاری است؟ آیا نظام حاکم صرف عادت الهی و یا رویه مداوم طبیعت است؟ همچنین بنابر فرض علیت، آیا علت های جاری منحصر به علت های طبیعی و شناخته شده است، یا اینکه علت های طبیعی ناشناخته و فراطبیعی نیز در فعل و انفعالات جهان دارای نقش هستند؟ و سرانجام اینکه آیا اعجاز فعل خود پیامبر است یا فعل خداوند؟ فیلسوفان متأله و ملحد پاسخ های مختلفی را عرضه داشتند و این خود زمینه اختلاف و تکثر تعریف ها و دیدگاه ها گشته است که در این تحقیق به تحلیل و ارزیابی آنها خواهیم پرداخت.

اما معجزه چگونه صورت می گیرد؟ ملاصدرا در آثار متعدد خود می کوشد نبوت و معجزه را از طریق تکامل نفس در قوای متعدد پیامبران تبیین و اثبات کند. چنانکه علم به غیب را محصول کمال قوه مصوره و انجام خوارق عادات را محصول کمال قوه حسیه ذکر می کند. از نظر او کمال قوه حساسه موجب شدت تأثیر نبی در مواد جسمانی بر اساس وضع و محاذات در میان حس و مواد جسمانی می گردد؛ زیرا قوه حس مساوی با قوه تحریکی است که موجب انفعال و تأثر مواد و خضوع و خشوع قوه جرمانی و اطاعت و انقیاد لشگریان بدن (یعنی قوای نهفته در وی) می باشد. وی در موضع دیگر راز اثرپذیری عالم ماده را از نفس نبوی عنصر مادی بودن آن ذکر می کند که قابلیت تبدیل به صور و اشکال مختلف را دارد و برای آن، شفای بیمار، سرد شدن آتش، و زلزله و خسوف را مثال می

زند. معجزه‌ها هر چند از قوانین شناخته شده طبیعت پیروی نمی‌کنند ولی از قوانین دیگری پیروی می‌کنند که در واقع بر قوانین مهارکننده طبیعت حکومت دارند. صاحب معجزه در اثر اتصال با روح کلی عالم، در قوانین طبیعی مربوط به پدیده‌ها تصرف می‌کند؛ اما تصرف وی به معنای نقض آنها نیست بلکه از قوانینی استفاده می‌کند که بر قوانین طبیعت حاکم است، لذا معجزه بر خلاف روند عادی است ولی بر خلاف قانون نیست!

با توجه به تفاوت مبانی و اصول فلسفی علامه طباطبایی که عمدتاً ناشی از نگاه جدید وی به واقعیت و وجود است، تبیین فلسفی او از معجزه و بررسی نسبت آن با علیت متفاوت از ملاصدرا است. علامه طباطبایی در باب معجزه و علیت بیان می‌کند که در جهان ماده برای حوادث مادی، علل و اسباب مادی موجود است که تحقق هر حادثه‌ای متوقف به تحقق آن بوده و هیچگونه تخلفی در کار نیست. هر معلول طبیعی یک علت طبیعی لازم دارد، ولی نمی‌توانیم ملزم باشیم که علت طبیعی همین چیزهایی است که ما آنها را به عنوان علل طبیعی شناخته‌ایم. علامه معجزه را از اساس متفاوت با سایر امور می‌داند؛ حال آنکه از نظر ملاصدرا معجزه و غیر آن از سنخ واحد اند، با این تفاوت که خداوند اراده می‌کند معجزه غیر سایر امور است.

۱-۳- مسائل تحقیق

سوال ۱- حقیقت معجزه از دیدگاه ملاصدرا چیست و علامه طباطبایی در این باب چه نظری دارد؟

سوال ۲- با قبول اصل علیت چگونه امکان معجزه توجیه پذیر است؟

سوال ۳- با توجه به بشری بودن کلام، اعجاز آن چگونه قابل تبیین است؟

۱-۴- فرضیه‌ها

۱- گذشتگان معجزه را بر مبنای طبیعت‌شناسی قدیم و قبول اصولی چون تاثیر عقول و نفوس افلاک و اجرام سماوی بر حوادث زمینی تبیین می‌کردند، اما در فلسفه ملاصدرا از این اصول و بالتبع تبیین مبتنی بر آنها رفع ید شده و اصولاً بر طبایع اشیاء و صور نوعیه آنها به عنوان منشأ اثر تکیه نمی‌شود.

ملاصدرا سبب معجزات را در قدرت نفوس قدسیه انبیاء و تأثیر آنها بر طبیعت اشیاء جست و جو می کند. در دیدگاه علامه طباطبایی چون تفسیر جدیدی از واقعیت، علیت و فاعلیت حق و رابطه او با انسان و جهان ارائه می شود، نه تنها تبیین فلسفی معجزه تغییر می کند، حتی در تعریف حقیقت معجزه هم با بیان جدیدی مواجه می شویم. علامه تعبیر معجزه را تعبیر رسایی نمی داند و به جای آن از کلمه آیت که تعبیری قرآنی است استفاده می کند. از نظر او اعجاز از حد توان بشر بیرون است و معجزه کار و اثری است که از پیامبر به عنوان تحدی یعنی برای اثبات مدعای خویش آورده می شود و نشانه ای است از این که قدرت ماورای بشری در ایجاد آن دخالت دارد و فوق مرز قدرت بشری است.

۲- برخلاف تصور متکلمان، معجزه به هیچ وجه تخلف از قانون علیت نیست. اما علل و اسباب، استقلال محض ندارند و هرچند تأثیر می بخشند، ولی مؤثر بودن آنها به اذن خداوند است. ملاصدرا معجزه را از آن جهت که با هدف و غایت الهی در مجموع عالم هماهنگ و هم سو است، خلاف طبیعت نمی داند.

۳- صرف اینکه واژه‌ها ساخته آدمی است باعث نمی شود که کلام معجزآسا محال باشد. بلاغت به تمام معنای کلمه وقتی برای کسی دست می دهد که اولاً به تمامی امور واقعی احاطه و آگاهی داشته باشد و در ثانی الفاظی که ادا می کند الفاظی باشد منظم که همه آن واقعیات و صورتهای ذهنی گوینده را به ذهن شنونده منتقل سازد.

۱-۵- روش انجام تحقیق

این پژوهش به شیوه تحلیلی - توصیفی و به روش مقایسه ای تألیف گشته. لذا در هر فصل به بیان نظرات علامه طباطبایی و ملاصدرا پرداخته است.

۱-۶- پیشینه تحقیق

کتاب و مقالاتی در باب معجزه به نگارش در آمده است و در این پژوهش از آنان استفاده گردیده است عبارتند از:

- احمدی، محمدامین، ۱۳۷۸، تناقض نما یا غیب نمون، نگرشی نو به معجزه ، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

- قدردان قراملکی، محمدحسن، ۱۳۸۱، معجزه در قلمرو عقل و دین، چاپ اول، قم: بوستان کتاب،
- محمد رضایی، محمد، "برهان معجزه برای اثبات وجود خدا"، مجله کلام/اسلامی، شماره ۴۲، تابستان ۱۳۸۱.

مقالات دیگری نیز در این زمینه یافت شد. همچون:

- خسروپناه، عبدالحسین، "دلالت معجزات بر اثبات وجود خدا"، مجله قبسات، شماره ۴۱، پاییز ۱۳۸۵.

- جعفری، مسعود، "معجزه پیامبران از منظر متکلمان"، مجله کیهان اندیشه، شماره ۴۳، مرداد و شهریور ۱۳۷۱.

- آریان، حمید، "بررسی دلالت معجزه بر نبوت"، مجله معرفت، شماره ۲۴، بهار ۱۳۷۷.

- رضایی مهر، حسن، "معجزه و پدیده های خارق العاده و فراروان شناختی"، مجله رواق اندیشه، شماره ۱۹، تیر ۱۳۸۲.

- بهشتی، احمد، "فلسفه دین(۵۷)/ معجزه و اسباب طبیعی"، مجله درسهای از مکتب اسلام، شماره ۴۸۷، مهر ۱۳۸۰.

- همتی مقدم، احمدرضا، "معجزه و «استنتاج بر اساس بهترین تبیین"، مجله ذهن، شماره ۲۱ و ۲۲، بهار و تابستان ۱۳۸۴.

- برومند، محمدحسین، "نگرشی نو به معجزه"، مجله بینات، بهار ۱۳۸۴.

و ...

قابل ذکر است که در هیچ یک از کتب و یا مقالات با رویکرد فلسفی به معجزه پرداخته نشده و تبیین آن در آثار ملاصدرا و علامه دنبال نگردیده است. همچنین تبیین تفاوت میان نظر ملاصدرا و علامه طباطبایی بیان نشده است.

۱-۷- ضرورت و اهداف تحقیق

در فرهنگ دینی ما معجزه نامی آشنا و پدیده ای مهم و ضروری است که بخشی از باورهای دینی بر آن تکیه دارد. معجزه از واژه هایی است که تنها اختصاص به فرهنگ دینی ما نداشته، بلکه در همه ادیان الهی وجود دارد و زیربنای برخی باورهای دینی را تشکیل می دهد. با دقت و تعمق در ماهیت اعجاز و همچنین کند و کاو در نظام حاکم بر طبیعت به این نکته می رسیم که تعریف شفاف از معجزه چندان هم سهل و آسان نیست. هدف اصلی این پایان نامه بررسی آراء علامه طباطبایی و حکیم صدرای شیرازی در مباحث اعجاز است، که در این میان به نظرات فیلسوفان دیگر جهان اسلام و همچنین متفکران غربی نیز اشاره گردیده است.

فصل دوم

حقیقت معجزه